

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Борисенко Л.Г.

студент,

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

УКРАЇНСЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ У ФОКУСІ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Визначальні риси української ментальності, здається, виокремити не складно. М. Костомаров вказує на індивідуалізм, як панування особистого над загальним, що на його думку пояснює «відокремленість» дорослих дітей від батьків [2]. Д. Чижевський – на сентименталізм, той же індивідуалізм та прагнення до свободи, яке у певних випадках «веде до самоізолювання, до конфлікту з усім та усіма» [6]. Підсумувавши надбання мислителів минулого і сучасного, можна дійти висновку, що на сьогодні більш-менш загальноновизнаними вважаються наступні риси української ментальності [1]: індивідуалізм, кордоцентризм (примат емоційного начала над розумовим), соціальний фаталізм (віра в автоматичність історичного процесу, звідки витікає постійна втеча в малі групи, в сім'ю, і утримання від участі у вирішенні важливих соціально-політичних проблем), амбівалентність внутрішнього світу (поєднання активного – авантюрно-козацького психічного типу і пасивного – типу «потаємного існування»).

Це ті висновки, які вдається зробити через спостереження, які, так би мовити, лежать на поверхні. Але зазирнути глибше, поглянути на українську культуру та українську ментальність збоку, зрозуміти їхнє місце на «ментальній карті світу», їхні відмінні риси та унікальні ознаки – завдання дещо складніше. Подібний підхід дає змогу реалізувати лише крос-культурна психологія, орієнтована на пошук психологічних універсалій різних культур.

З появою у 70-ті роки ХХ ст. етнометрії – кількісного виміру складових елементів культури – крос-культурна психологія здобула широке розповсюдження і всесвітнє визнання. Все почалося з робіт нідерландського психолога Г. Хофстеде, який запропонував

порівнювати культури, використовуючи шість вимірів [9]: 1) індивідуалізм (IDV) (протилежність – колективізм) – міра надання переваги особистим цілям перед груповими; 2) дистанція до влади (PDI) – міра, з якою члени суспільства допускають нерівномірність розподілу влади; 3) маскуліність (MAS) (протилежність – фемінність) – міра напористості, демонстрації «чоловічих» рис, таких як суперництво і цілеспрямованість; 4) уникнення невизначеності (UAI) – міра сприймання і реагування на незнайомі ситуації; 5) довгострокова орієнтація (LTO) – орієнтація на стратегічні цілі, прагнення визначити майбутнє; 6) потурання (IVR) (протилежність – стримання) – міра, до якої суспільство дозволяє відносно вільне задоволення людських потягів, пов'язаних з отриманням задоволення від життя.

Числені крос-культурні дослідження з використанням методики Хофстеде у десятках країн світу дозволили встановити, що індивідуалістичні культури характерні, в основному, для країн Заходу, колективістичні – для Сходу і Африки. По дистанції до влади також існують дві групи країн – західні і східні. Щодо довгострокової орієнтації, то тут високі показники характерні лише для країн Далекого Сходу з їхньою конфуціанською культурою. За іншими показниками Хофстеде поляризація виражена слабкіше.

В Україні найбільше етнометричних досліджень проводилося саме з використанням методики Хофстеде. Проте, оскільки автори користувалися різними варіантами опитувальника, їхні результати, на жаль, практично неможливо порівняти між собою. При цьому, лише три українських дослідження відповідали принципам крос-культурних досліджень, оскільки включали порівняння кількох країн. Українські показники IDV, PDI і LTO в них близькі до середніх значень [13-15], індекс MAS – дуже низький [14], або порівняно високий [15], індекс UAI – високий [14; 15]. Ще в двох роботах проводилося порівняння різних регіонів України. Західні українці відрізнялися меншими PDI, LTO і UAI [3; 5]; за трьома іншими індексами дані не однакові.

Три дослідження базувалися на опитувальниках інших авторів і стосувалися лише виміру індивідуалізму-колективізму. Порівняльне дослідження українців і американців в одному випадку показало, що в українців індивідуалізм виражений сильніше [12], в іншому – навпаки [11]. Останнє із цієї низки дослідження 2016 року (щоправда на матеріалі 1999 року) показало, що індивідуалізм у Західній Україні виражений сильніше, ніж у Східній [10].

З інших характеристик культури в Україні були виміряні так звані «соціальні аксіоми», які доповнюють культурні виміри, описуючи уявлення про те, як влаштований світ і суспільство [7]. За п'ятьма аксіомами (соціальний цинізм, соціальна гнучкість, винагорода за зусилля, релігійність, керування долею), встановлено, що українцям більшою мірою, ніж представникам інших країн, властивий негативний погляд на людську природу (друге місце за фактором «соціальний цинізм»), низький рівень соціальної гнучкості (останнє місце), вірування в те, що в людському житті все зумовлено долею, події як минулого, так і майбутнього заздалегідь визначені і мало що залежить від самої людини (перше місце за «керування долею») [4].

І нарешті, за виміром конструкту «зв'язаність-вільність», який розглядається як новий, на додачу до індексів Хофстеде, вимір культур, і характеризується силою соціальних норм і терпимістю до їх порушення, українці отримали найнижчий з усіх 33 досліджених країн бал, що характеризує українську культуру, як дуже «вільну» зі слабкими соціальними нормами і високою толерантністю до порушників цих норм [8].

Про що можуть свідчити результати даних студій і що нового вони додають до нашого розуміння української ментальності?

Небажання українців слідувати соціальним нормам – цей висновок, здається, не викликає великого здивування. Але у поєднанні з середньою дистанцією до влади, коли українці можуть і слухняно підпорядковуватися владі і нещадно її критикувати, дана риса значно погіршує їхню здатність побудувати самодостатнє суспільство. «Де два козаки, там три гетьмани» – хіба дане прислів'я не про бунт проти влади, про бажання переписати під себе соціальні норми? «Земля наша велика і багата, а порядку в ній нема; ідїть же князювати і володіти нами» – читаємо в «Повісті временних літ» про подорож українських послів до варягів. Подібна розпачлива нездатність українців організувати власне життя і утвердити стабільні інститути влади, які би їх самих задовольняли, простежується протягом всієї історії України аж до сьогодення.

Проміжне положення індивідуалістичної орієнтації українців також дається взнаки. Не дивлячись на стійкий міф про український індивідуалізм, дані крос-культурних досліджень з цього приводу доволі суперечливі. Не відомо до якої міри українці є індивідуалістами, наскільки їхній індивідуалізм ситуативний і як сильно він відрізняється від індивідуалізму західних країн. Не

виключено, що за даним виміром українська культура є типовою пограничною культурою, яку не можна трактувати однозначно як індивідуалістичну, чи колективістичну, на зразок культур Індії та Ізраїлю.

Амбівалентність української ментальності у вигляді пасивності, низької соціальної гнучкості та фаталізму, які змінюються періодами раптового авантюризму, вочевидь, є результатом зіткнення подібних суперечливих культурних установок. Фемінна орієнтація української культури, очевидно, знаходить своє відображення у кордоцентризмі та сентименталізмі. А високий показник уникнення невизначеності говорить про те, що майбутнє українців лякає, що може знаходити вираження у тому ж сентименталізмі та фаталізмі.

Етнометрія як метод крос-культурної психології розвивається майже півсторіччя, але становлення етнометричних досліджень в Україні ще тільки відбувається. Українська ментальність, яка характеризується співіснуванням різноманітних, почасти суперечливих, культурних норм і установок, може представляти значний інтерес для крос-культурної психології, сприяти кращому розумінню виникнення і еволюції культурних універсалій.

Список використаних джерел:

1. Додонов Р. О. Соціально-філософський аналіз процесу формування та функціонування етноментальності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук: спец. 09.00.03 / Додонов Р. О. – Київ, 1999. – 36 с.
2. Костомаров Н. И. Две русские народности / Н. И. Костомаров. – Киев: Майдан, 1991. – 72 с.
3. Пилипенко А. Н. Украинская ментальность в координатах исследовательской программы Г. Хофстеда / А. Н. Пилипенко, Н. И. Литвиненко // Економічний вісник. – 2015. – № 2. – С. 9–19.
4. Спиридонова Л. К. Етнокультурні особливості образу світу українців: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 / Спиридонова Л. К. – Одеса, 2009. – 18 с.
5. Шестаковський О. Де пролягають культурні відмінності між регіонами? Досвід застосування методології Г.Хофстеде у Україні / О. Шестаковський // Великі війни, великі трансформації: історична соціологія 20-го століття: тези доп. – Київ, 2014. – С. 224-226.
6. Чижевський Д. І. Нариси з історії філософії на Україні / Д. І. Чижевський. – Київ, 1992.–230 с.
7. Bond M. H. Culture-level dimensions of social axioms and their correlates across 41 cultures // M. H. Bond, K. Leung, K. K. Tong [et al] // Journal of cross-cultural psychology. – 2004. – № 35(5). – P. 548-570.

8. Gelfand M. J. Differences between tight and loose cultures: A 33-nation study / M. J. Gelfand, J. L. Raver, L. Nishii [et al] // Science. – 2011. – № 332(6033). – P. 1100-1104.

9. Hofstede G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations. 2nd ed. / G. Hofstede. – Thousand Oaks: Sage Publications, 2001. – 30 p.

10. Kimmelmeier M. Greater self-enhancement in Western than Eastern Ukraine, but failure to replicate the Muhammad Ali effect / M. Kimmelmeier, O. Malanchuk // International Journal of Psychology. – 2016. – № 51(1). – P. 78-82.

11. Mullen E. Comparing Americans' and Ukrainians' allocations of public assistance the role of affective reactions in helping behavior / E. Mullen, L. J. Skitka // Journal of Cross-Cultural Psychology. – 2009. – № 40 (2). – P. 301-318.

12. Shafiro M. V. Ukrainian and US American females differences in individualism/collectivism and gender attitudes / M. V. Shafiro, M. J. Himelein, D. L. Best // Journal of Cross-Cultural Psychology. – 2001. – № 34 (3). – P. 297-303.

13. Spector P. E. Do national levels of individualism and internal locus of control relate to well-being: an ecological level international study / P. E. Spector, C. L. Cooper, J. I. Sanchez [et al] // Journal of Organizational Behavior. – 2001. – № 22(8). – P. 815-832.

14. Spector P. E. An international study of the psychometric properties of the Hofstede Values Survey Module 1994: a comparison of individual and country/province level results / P. E. Spector, C. L. Cooper, K. Sparks // Applied Psychology. – 2001. – № 50(2). – P. 269-281.

15. Temirbekova Zh. Work related values: a comparison of four post-soviet countries / Z. Temirbekova, Y. V. Latov, N. V. Latova, Z. Temirbekov // Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 2014. – № 109. – P. 794–798.

Кушнерчук М.О.

аспірант,

Житомирський державний університет

імені Івана Франка

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Питання фінансової грамотності різних верств населення стають дедалі актуальнішими в умовах невизначеного і мінливого соціально-економічного сьогодення. Їх популярність обумовлюється масовою нездатністю громадян вживати ефективних заходів,